

פרשת השבוע כהזדמנות

א

הצבת השאלה: מה שורש חטא המרגלים ?

הכינוס על פרשת השבוע נערך בשבוע בו אנו קוראים את פרשת שלח. בשל כך, אני מבקש להעלות את אחד הנושאים המרתקים ביותר בנושאי פרשת השבוע דרך הפרשנות של פרשת המרגלים.

אחת השאלות הפרשניות המציקות מאוד היא השאלה כיצד התדרדרו אלה שנבחרו למשימה "לתור את הארץ", לכדי חטא כה גדול, שלמעשה הותיר את עם ישראל במדבר ארבעים שנה, והביא מבכייה של חנינם לבכייה של דורות; כיצד זה אירע שדווקא שליחים מיוחדים שנבחרו למשימה כה חשובה הם אלה שגם הכשילו את האומה הישראלית. שאלה זו מתפצלת בדרך כלל לשתי שאלות העומדות ברשות עצמן. ראשונה בהן היא השאלה במה בדיוק חטאו. דוגמה לשאלה זו היא כיצד לבאר את היחס בין שני חלקי הפסוק "וימאסו בארץ חמדה, לא האמינו לדברו" (תהילים קו, כד): האם שורש חטאם הוא אי-הרצון להיכנס לארץ, ובשל כך לא האמינו לדברי ד', או שביסודו של דבר מדובר בחטא באמונה, ובחוסר דביקות בריבוננו של עולם והכרה בכוחו להביא את עם ישראל לארץ ישראל, ועל כן מאסו בארץ חמדה. בניסוח אחר: האם החלק הראשון של הפסוק ("וימאסו בארץ חמדה") הוא סיבתו של החלק השני, או שלהפך. בשאלה זו לא נדון בדברינו.

השאלה השניה היא השאלה הנוגעת לעצם ההתדרדרות ממעמדם כראשי בני ישראל למעמדם כאנשים חוטאים. התורה מדגישה בראשית השליחות "כולם אנשים, ראשי בני ישראל המה", ואף מונה אותם בשמם. ואילו בשעה שהם חוטאים הם נהפכים לחלק ממנאצי ד'. כיצד אירע הדבר? מהי הסיבה שהביאה את ראשי בני ישראל לכפור בטוב ד' ולמאוס בארץ חמדה?

התשובה לשאלה זו אינה מפורשת בתורה, ואם כן אפוא היא פתוחה להרבה מאוד פרשנויות. בעל ה'משך חכמה' לדוגמה מצא את יסוד החטא בפחד מפני אתגרי ארץ ישראל, ותלה את הפחד בפרשה הקודמת. בפרשת הקודמת עורער מעמדו של משה רבינו הן על ידי דברי מרים ואהרון והן על ידי אלדד ומידד. לא זו בלבד, אלא שלדעת חכמים שמע העם את דברי אלדד ומידד המתנבאים במחנה, ומבשרים לכולם כי משה רבינו אינו עתיד להכניס את עם ישראל לארץ. התרים לא סמכו אפוא על יהושע או על ממשיך אחר של משה רבינו כמי שמסוגל להנהיג אותם בהנהגת משה ולהביאם אל הארץ, ועל כן העדיפו להישאר במדבר:

ויהו כלב את העם אל משה עלה נעלה כו' - הענין, דהמה היו מתפחדים, מפני ששמעו מאלדד ומידד מתנבאים משה מת יהושע מכניס (לעיל יא, כח ברש"י, סנהדרין יז), וראו כי משה לא מיחה בהם ולא גער עליהם, וא"כ להכנס בארץ מבצר ולהלחם עם עמלק, אשר כבר נכשלו בו, ועם ענקים, בלא משה הלא יפלו כולם לפי חרב (משך חכמה במדבר יג, ל).

הבסיס לפרשנותו של ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל הוא קשר הפרשיות, והתפיסה כי פרשיות הרצופות אחת אחרי השניה הן גם פרשיות הקשורות מהותית, עניין הנדרש הרבה מאוד בדברי חכמים. דבריו הם אחת הדוגמאות להעלאת שאלת ההתרחשות הפנימית בעולמם של המרגלים, ודרכי ההצעה של פרשנות לשאלה זו.

ר' ישראל טייכל זצ"ל בחן את התנהגות המרגלים לאור מניע שונה לחלוטין:

כי מי לנו גדול ממרגלים אשר הפס' העיד עליהם שאנשים כשרים היו ואעפ"כ יען שהיתה נגיעת הנשיאות טמונה בקרבם... שהיו יראים שאם יבואו לא"י יאבדו נשיאותם, מאסו בארץ חמדה והתעו אחרים עמהם... יען שהמרגלים היו משוחדים בנגיעה שהיתה טמונה בליבם, כמו כן הוא בזמנינו, אפילו רבנים ורביים וחסידים – לזה יש רבנות טובה, ולזה אדמורו"ת

טובה, ולזה עסק טוב או פאבריק (בית חרושת) טוב או משרה טובה עם סיפוק גדול, אשר מורא עולה על ראשם – אם ילכו לא"י יתרופף מצבם... ואנשים כאלו המה משוחדים ע"י הנגיעה הזו הטמונה עמוק בלבם, עד שאינם יודעים בעצמם שהנגיעה דוברת מליבם...

וכאמור, יש פרשנויות רבות ומגוונות בסוגיה זו.

ב

אחד הדברים המרתקים בפרשנות היא המציאות בה אנו מוצאים שתי פרשנויות הפוכות לחלוטין, המתבססות על אותם פסוקים ועל אותם עקרונות פרשנות, ובכל זאת לומדים את הפרשה בשני כיוונים מנוגדים. בפרשת שלח אנו מוצאים תופעה כזו. הבסיס הפרשני המשותף של שתי התשובות המנוגדות שנביא להלן הוא הניסיון לנתח את משמעות העובדה שהאנשים שתרו את הארץ שבו מארץ ישראל עם ענבים, תאנים ורימונים:

ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים ומן הרמנים ומן התאנים...
ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה (דברים יג, כג-כז).

שני כיווני הפרשנות נתנו את הדעת על העובדה ששליחות המרגלים לא כללה בתוכה ציווי להביא פירות מארץ ישראל ולהציגם בפני הציבור. זו כמובן אינה קושיה, שכן מותר לנשלחים להביא מפירות הארץ, ולא זו בלבד אלא שיש טעם בדבר: הם נשלחו בין השאר להביא מידע על "הטובה היא אם רעה", והם הביאו מפירות הארץ כדי להוכיח שהארץ הזו היא אכן טובה, וטענתם הייתה קשורה רק לשאלה האם יש ביד עם ישראל לכבוש את הארץ.

אולם הפרשנים ראו בהבאת הפירות דבר מה עקרוני יותר, ועצם העובדה שהתורה מאריכה בנושא הארכת הפירות מלמדת שהם מהווים גם נושא מהותי, ולא רק עדות לטוב הארץ. שני הכיוונים אותם נציג ביססו את דבריהם על מציאת הסיבה העמוקה לחטא המרגלים בתוך אותה עובדה שהתורה מאריכה בה: הבאת הפירות.

ר' שמעון שקאפ זצ"ל, ביאר כך את שורש חטא המרגלים, בהקשר של פירות הארץ:

דמה היתה סיבת המרגלים שנסעו מדרך האמת, הוא מפני שלא הלכו לרגל את א"י על צד הקדושה והרוחניים וכמו שאמרו חז"ל 'אזירא דא"י' מחכים ועוד כאלו 'עשר קדושות הן', ולא על צד זה הלכו, אלא רצו תיכף ליהנות מגשמיות של א"י, ארץ זבת חלב ודבש, אבל שזה יהיה העיקר זה אינו, בזה בלבד לא די לנפש הישראלית, כי העיקר הוא הרוחני. ולכן נפלו בטעות מאוס כזה, ובאו ואמרו ארץ אוכלת יושביה היא, וגם עוד דברים שהיצר הרע הטעם. ואלו הכוונות היו גם לבני גד ובני ראובן, דלא היה בהם שום צד רוחני, רק הם היו מאוד מגושמים... (מכתב יד).

הבאת הפירות מלמדת אפוא על המגמה הנסתרת של המרגלים. הם ציפו שהארץ תעניק להם מיד את כל טובה הגשמי, והם ראו בכך את עיקר הכניסה לארץ ישראל – ליהנות מהגשמיות של ארץ ישראל. אלא שגשמיותה של ארץ ישראל היא עניין שולי הקשור בכניסה לארץ, כי עיקר הכניסה לארץ צריך להיות על הבסיס הרוחני של הארץ. בשיחותיו של הרב ש"ך זצ"ל אנו מוצאים רעיונות דומים.

מנגד, כתבו אחרים בדיוק את ההפך:

ישנה תופעה של אהבה לקניינים הרוחניים של האומה, והתנכרות לקנייניה החומריים, לארץ ולבסיסי החיים האחרים המרכיבים את מלכות ישראל... המרגלים היו אחוזי פחד מפני

הצפוי לעם עם הכניסה לארץ. הם חששו מסיבוכים שונים כלכליים וצבאיים, שעלולים להביא לתמוטת הבנין הרוחני של האומה וקישורה לתורה... אין להתעלם מכך, ועם כל זה אין להתחכם על רצון ה'. ה' ציווה להכנס לארץ, והוא ודאי מכיר את הסיכונים הטמונים בצורת חיים חדשה זו. ודאי שבמדבר, כשאוכלים מן ונהנים מזיו השכינה, הרבה יותר נעים וקל להיות דבקים בה', אבל זו אינה התכלית האלוקית, אלא המטרה היא בנין מלכות ה' הארצית, עם כל הסיבוכים הצפויים בדרך, על אף המחיר הרוחני שיש לשלם על כך. יש כאן העמדה של עילוי היחידים מול עילוי האומה, חשבון פרטי מול חשבון כללי... (טל חרמון לרב אבינר על פרשת שלח).

התופעה עצמה מרתקת בין אם נקבל את ההנחה שלי ששניהם בנו את דבריהם על הפירות ובין אם לאו. אם נכונים דבריי שפירות ארץ ישראל הם הבסיס לפירוש, הרי שבעוד האחד ראה בהבאת הפירות את החטא של ההליכה אחר החומריות של ארץ ישראל הבין השני את הבאת הפירות כחטא אי ההליכה הראויה אחר החומריות של ארץ ישראל. גם אם הבסיס אינו הפירות – מדובר כאן בפרשנות הפוכה, ומשני כיוונים מנוגדים. לדעת האחד, המרגלים חטאו בכך שהם נדבקו להיבטים החומריים של ארץ ישראל; לדעת השני, המרגלים חטאו בכך שלא נדבקו כראוי להיבטים החומריים של ארץ ישראל.

ג

תופעה זו מעלה מטבעה את השאלה מהם יחסי הלומד והכתוב? האם מדובר בלימוד "אובייקטיבי" לחלוטין, בה ניגש כל לומד לתורה כלוח חלק, והוא לומד אך ורק את מה שכתוב בתורה, ללא קשר לאישיותו, הבנתו, תרבותו וההנחות המוקדמות שלו, או שמא להפך – מדובר למעשה בקביעת עמדה מראש, ו"יישור" כל התורה כולה לאור ההנחות המוקדמות של הלומד. האם מקרה הוא שהרב שך זצ"ל ביאר כך והרב אבינר הי"ו ביאר כך, או שלמעשה כל אחד בא מתוך תפישת עולמו המוקדמת, ורק עטף את הדברים בפרשנות לפרשת השבוע. שאלות אלו אינן חדשות, והן עומדות במוקדן של כל תיאוריית הפרשנות, ויחסי הלומד והדברים הנלמדים.

במסגרת זו אומר רק זאת: אחד המדרשים המופלאים על מתן תורה מלמד על דרכי האחיזה של הלוחות:

ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן הלחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלשה והיה משה תפיש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע כיון שעשו ישראל אותו מעשה ביקש הקדוש ברוך הוא לחוטפן מידו של משה וגברה ידו של משה וחטפן ממנו הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר [דברים לד יב] ולכל היד החזקה (ירושלמי תענית ד, ח).

המהר"ל מפראג לימד את אחת המשמעויות של גמרא זו:

ועוד יש לפרש כי התורה היא החבור בין השם יתברך שהשפיע התורה ובין האדם הוא המקבל את התורה, ולכך אמר כי השם יתברך היה תופס בשני טפחים עליונים ומשה המקבל היה תופס בשני טפחים התחתונים, ואמר כי שני טפחים חלק ואותם שני טפחים חלק משותפים בהם השם יתברך הנותן והאדם המקבל ודבר זה מורה החבור הגמור שיש אל האדם עם השם יתברך על ידי התורה...

לאור דבריו, ניתן לעמוד על מהותו העמוקה של תלמוד תורה. תלמוד תורה הוא מפגש המתרחש בשני הטפחים שבאמצע. התורה עצמה היא הלוחות שניתנו מריבונו של עולם. לומד התורה אוזן בדרכו של משה רבינו בשני הטפחים שלמטה, ושני הטפחים שלמעלה את העולם עימו בא לומד התורה לחוויית הלימוד; ריבונו של עולם אוזן כביכול בשני הטפחים שלמעלה, ואלו

דברי התורה שבכתב שהם מעל לזמן ולמקום, ונצחיותם מחייבת באופן מוחלט את כל לומדי התורה המברכים בתורה תחילה. תלמוד התורה אינו מתרחש לא כאן ולא כן. הוא מתרחש בשני הטפחים שבאמצע, לאמור: במפגש שבין האדם הלומד ובין דברי התורה עצמה. זהו מעין ריקוד, המתחולל בכל תלמוד תורה, ובו אנחנו באים עם תפישת עולמנו המוקדמת ופוגשים את דבר ד'. אין למפגש הזה נוסחה. בשום אופן לא ניתן לומר כי העולם הקודם שלנו מתבטל, שהרי הדבר הוא בלתי אפשרי, ולא זו בלבד אלא שהעולם המוקדם שלנו מורכב אף הוא בחלקו מתורה שלמדנו במקום אחר. מאידך גיסא, לא ניתן חס ושלום לראות את תלמוד התורה כשעבוד של התורה למה שאנחנו חושבים גם בלעדיה. שני הטפחים שבאמצע מבטאים דרכים שונות למפגש זה, ומבארים כי התורה והאדם הלומד אותה מקיימים ביניהם יחסי גומלין עמוקים.

מבט זה חושף התייחסות עמוקה לפרשת השבוע. פרשת השבוע היא הזדמנות. היא נועדה לחייב את המפגש הזה שבין לומד התורה ובין התורה עצמה. לולי היינו מחויבים בקריאת התורה לאורך הדורות כולם – היה קורה לתורה מה שאירע למעשה לחלק הנביאים והכתובים בתנ"ך: הם נשכחו. רוב קהל המאמינים יודעים היטב את האמור בתורה בזכות התקנה הגאונית עוד מימי עזרא שלא יהיו ישראל שלושה ימים בלוא תורה. בכל שבוע ושבוע אנו פוגשים חלק מתוך תורת האלוקים. מפגש זה מתחיל בחובה ההלכתית לקרוא בתורה, שהיא חוט השדרה המפגיש אותנו – ברצוננו ואפילו בעל כורחנו – עם התורה. למפגש הזה אנו באים. אנו באים כמי שאנחנו, בשני הטפחים שלמטה. אנו באים עם העולם התרבותי בו אנו חיים, עם מסורת הדורות שקיבלנו, עם אופיינו המיוחד, ועם עניינים רבים אחרים הכרוכים בשני הטפחים שלמטה. והריקוד שמתחולל בין התורה ובינינו נעשה בשני הטפחים שבאמצע.

ממילא טבעי הדבר שהחיבור בין התורה ובין כל אחד מאתנו יוליד תוצאה אחרת. זו גם הסיבה שספרות הביאורים והדרוש על פרשת השבוע היא מהעשירות ביותר. דברים אלה, על תלמוד התורה כמפגש בין הלומד ובין התורה, כתבו הראשונים לאורך הדורות כולם, כאשר ביקשו לבאר את שורש המחלוקת. כך לדוגמה כתב הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה:

אבל כאשר רפתה שקידת התלמידים על החכמה ונחלשה סברתם נגד סברת הלל ושמאי ובם נפלה מחלוקת ביניהם בעיון על דברים רבים, שסברת כל אחד ואחד מהם היתה לפי שכלו, ומה שיש בידו מן העיקרים. ואין להאשימם בכל זאת. שלא נכריח אנחנו לשני חכמים מתוכים בעיון להתוכח כשכל יושע ופנחס..

ובניסוחו של הרב קוק:

ענין תורה לשמה - לשם התורה. כי מציאות החכמה הוא רצון השם יתברך שתהיה בפעל, והיא מציאות יותר נחמדה ומעלה מכל מה שאפשר להחשב, ואין החסרון כי-אם מצדנו, שמצד היותנו שקועים בגוף אין אנו מכירים כל ענין גדל וחזק ועלוי מציאותה. וחכמת התורה הרי היא הגלוי האלהי כפי רצונו יתברך הבא מצד עבודתנו ותלמודנו. והנה כל הלומד תורה הוא מוציא מהכח אל הפעל את מציאות חכמתה מצד נפשו, **ובודאי אינו דומה האור המתחדש מצד חבור התורה לנפש זו לאור הנוול מהתחברותה לנפש אחרת**, ואם-כן הוא מגדיל התורה ממש בלמודו, וכיון שהקדוש ברוך הוא רוצה שיגדיל תורה, הדרך הישר הוא שילמד האדם מצד אהבתו את האור הגדול, שרוצה השם יתברך בגלוי מציאותו, שיתגדל יותר ויותר. ומכל-שכן לחדש בתורה, שהוא ודאי הגדלת התורה ממש באור כפול (אורות התורה ב, א).

כאמור, זו הסיבה שספרות פרשנות השבוע היא בין הפוריות ביותר בעולם ההלכה; זו הסיבה שפירושים מגוונים ואף הפוכים נאמרו על כל תג בפרשת השבוע. פרשת השבוע לא ניתנה חתוכה, אלא להפך: היא מהווה הזדמנות למפגש מחדש, בכל שבוע ובשל שנה, עם התורה כולה; היא מהווה קריאה לחיבור מיוחד של כל אחד ואחד עם התורה עצמה; היא קוראת לפיתוח מתמידות של דרכים

לחשוף את האוצר הגדול שיש בתורה, ואת מה שיכול להיווצר ולהיוולד מתוך המפגש המיוחד הזה; היא הריקוד המתמיד של תלמוד תורה שהוא כנגד כולם.

ד

בשולי הדברים אני מבקש להציע דבר מה הקשור לפרשת השבוע, והוא אימוץ תוכנית חדשה ללימוד הנביאים, לפחות בחוץ לארץ.

אחת הבעיות הקשות של תוכנית לימודים היא מיטת הסדום המקוצרת של השעות שהמערכת מייחדת ללימוד נ"ך. מצוקת זמן זו מחייבת אפוא לבחור את הפרקים הנלמדים ואת הנושאים הנלמדים, והיא כרוכה בכאב עצום. הכאב נובע גם מעצם העובדה שצריך לבחור לא רק מה ללמד אלא, כפועל יוצא, גם מה לא ללמד, וגם מהספק המתמיד המקנן האם בחרנו נכון; כיצד אנו יכולים לומר מה חשוב ומה פחות; האם אין דברים מרכזיים יותר שנדחו הצידה וכדו'. לא זו בלבד, אלא ששאלות נוספות מקננות בלב העוסקים בתחום: מה נשאר מהלימוד לאורך זמן? היכן ייפגשו תלמידינו שוב בעניינים אלה וכדו'.

לאור ההצלחה ההיסטורית המדהימה של פרשת השבוע וקיבוע המפגש המתמיד עם התורה בתוך עולמנו, אני מבקש להציע לעבוד באותה מתודה עצמה גם כאשר מדובר בתחום הנ"ך, ולקבוע תוכנית לימודים המבוססת פשוט על **הפטרות** פרשת השבוע.

ואלה יתרונותיה של הצעה זו:

א. הפטרות פרשיות השבוע כוללות את החלק העיקרי של המסרים שאנו מבקשים ללמד מתוך הנבואה. אני מעריך כי אם נערוך בנפרד רשימה של המסרים העיקריים של הנבואה אותם אנו מבקשים ללמד בגיל התיכון, ולאחר מכן נבחן האם מסרים אלה מופיעים בהפטרות – נמצא את רובן. העובדה כי אין מדובר בלימוד רציף של נבואה – קיימת בכל תוכנית לימודים בנביאים.

ב. יש בהפטרות מפגש עם רוב הנביאים בנ"ך, וכך יש לנו אפשרות לפרוש בפני הלומדים רקע רחב יותר מאשר ההפטרה עצמה.

ג. הפטרות פרשיות השבוע יאפשרו לכל אחד להיפגש בשל שנה מחדש עם החומר הנלמד. את הפרק הוא יכיר מלימודיו בתיכון, ותהיה לו תזכורת שנתית בנושאים הנלמדים.

ד. קיימת ספרות מרתקת בתחום ההפטרות, שיכולה לשמש הן בסיס להכנת שיעורים טובים על ידי המלמדים, ובין אפשרויות הרחבה והעמקה על ידי הלומדים.

ה. בחלק מההפטרות- לא בכולן – קיימת הזדמנות לקשור את ההפטרה בפרשת השבוע שההפטרה קשורה בה, וכך הדברים מהווים גם חזרה על לימוד התורה.

כאמור, הצעה זו היא אסיף של פירות פרשת השבוע, ויש בה כדי להעשיר אותנו גם בתחום לימוד הנביאים.